

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI II. GİYASEDDİN MESUD HAKKINDA BAZI GÖRÜŞLER

ZERRİN GÜNAL ÖDEN

1246 yılında onbir yaşında Türkiye Selçuklu tahtına çıkan II. İzzeddin Keykavus'un salatanat yılları kardeşleriyle mücadele içinde geçti. Özellikle kardeşi Kılıç Arslan'ın faaliyetleri karşısında ülkesini terk etmek zorunda kalan II. İzzeddin, ömrünü 17 yıl sürecek olan bir gurbet hayatı ile noktalandı.

1261 yılında İstanbul'da lâtin hâkimiyeti sona ermiş, VIII. Mikhail Palaiologos (1259-1282) yeniden İstanbul'da Bizans tahtına kavuşmuştu. Daha önce Konya'ya giderek Keykavus tarafından iyi karşılanmış olan Mikhail, bu kez yanına gelen Keykavus'a hayli itibar gösterecektir¹.

II. İzzeddin Keykavus, 27 yaşında iken 1261 yılı kışında annesi, karısı, çocukları Gıyaseddin Mesud ve Rükneddin Geyûmers, Ali Bahadır ve Uğurlu gibi yakın adamları², Hıristiyan dayıları Kir Hâye ve Kir Kedîd, bazı emîrlere ve maiyyeti ile birlikte Antalya'dan bir gemiye binerek İstanbul'a gitti. Selçuklu sultanını çok büyük bir itibarla misafir eden imparator, onun İstanbul'da istediği gibi yaşamasına, muhafızlarıyla dolaşmasına ve hükümdarlara mahsus kırmızı ayakkabı giymesine izin verdi. Onun Bizans'a sığınmasından bir süre sonra yanında bulunan Türkler, şehir hayatının kendilerine uygun olmadığı gerekçesiyle taşrada ikamet etmek istediler. Bu talep üzerine imparator Mikhail, Dobruca'yı onlara malikâne olarak verdiği gibi, II. İzzeddin'e Selçuklu tahtını ele geçirebilmesi için yardım vaa dinde de bulundu³. Nitekim, Sarı Saltuk önderliğinde 12.000 Türkmen ailesinin

¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 497; Ayn.mlf., *Türkiye Selçuklularına Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s.4; Ayn.mlf., *Keykavus mad., İA, VI, s.644.*

² E.Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", XI. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Ankara 1994, s. 718 not 31.

³ N.Gregoras, *Byzantina Historia*, I, (CSHB), Ed.L.Shopen, Bonnae 1855, s.82; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, nşr., O. Turan, Ankara 1944, s.70; İbn Bibî, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Yazıcıoğlu Ali trc., nşr., M.T.Houtsma, Leiden 1902, s.297; O.Turan, *Türkiye Tarihi*, s.497; B.Spuler, *İran Moğolları*, Ankara 1987, s.64-65.

Üsküdar yoluyla İstanbul'a gelişi sultan İzzeddin'in Selçuklu tahtını elde etme ümidini daha da kuvvetlendirdi⁴.

Ancak İstanbul'da yaşanan bu dostluk havası fazla uzun sürmedi. Yakındoğu siyasetindeki değişim konusunda İlhanlı hükümdarı Hülagu'nun baskısı imparatorluk merkezinde hissedilmeye başladı. Böylece imparator, Selçuklu sultanına karşı dostane siyasetini değiştirdi⁵. Keykavus, planlarını gerçekleştirmek için Sarı Saltuk Türkmenleri ile kendi hassa askerleri kumandanı Ali Bahadır'ın yardımına güvenmekteydi. Ama sultanın bu düşüncesi ve adamları ile birlikte imparatoru öldürerek tahtını ele geçirmek istemesi, onun imparator tarafından ailesi ile birlikte Enez kalesine hapsedilmesine yol açtı (1262). İmparator, sultanın ileri gelen emirlerini de Ayasofya'ya getirerek, orada Hıristiyanlığı kabule zorladı. Hıristiyanlığı kabul etmeyerek direnen Emîr Âhur Uğurlu zehirlendi⁶, Ali Bahadır katledildi. Geri kalan askerlerin çoğu Hıristiyanlığı kabul ederek Bizans ordusundaki Türkopoller sınıfına katıldılar⁷. İmparatorun bu davranışı gerçekte İlhanlı hükümdarı Hülagu'dan çekinerek ona yaranmak amacından kaynaklanmaktaydı. Zira sultan İzzeddin, Bizans tahtını ele geçirecek bir durumda değildi⁸. Ancak sultanın Enez'deki hapis hayatı uzun sürmedi, 668/1270 yılında Altınorda Hanı Berke Han'ın gönderdiği kuvvetler tarafından kurtarılarak Kırım'a götürüldü⁹. Burada kendisine verilen iktâda 677/1278-79 yılına kadar yaşayan sultan İzzeddin, hayatının sonuna kadar Selçuklu tahtını yeniden ele geçirme ümidini kaybetmedi. Hattâ çocuklarını da bu amaç için yetiştirdi¹⁰.

⁴ O.Turan (*Türkiye Tarihi*, s.581 ve not 47)'a göre, Sarı Saltuk Türkmenleri 662/1263-1264'de Sinop'tan gemilerle Dobruca'ya geçmiştir. Ayr.bkz., P.Witteck, "Yazıioğlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *BOAS*, XIV (1952)s.648; E.Merçil, a.g.m., s.718.

⁵ O.Turan *Türkiye Tarihi*, s.498-499; Ayn.mlf., (a.g.e., s.498 not 69) Bizanslı tarihçi Pachymeres'in imparator Mikhail'in Tatarları düşünerek İzzeddin'e yardım edemediğini ve boş ümidlerle İstanbul'da tuttuğunu kaydettiğini de belirtmektedir.

⁶ O.Turan (*Türkiye Tarihi*, s.499 not 71), Uğurlu'nun gözlerine mil çekildiğini yazar.

⁷ N.Gregoras, I, s.100-101; Aksarayî, s.75; İbn Bîbî, s.297; O.Turan, *Türkiye Tarihi*, s.499-500.

⁸ İbn Bîbî, s.297-298; Aksarayî, s.75; N.Gregoras, I, s.101; O.Turan *Türkiye Tarihi*, s.499-500; Ayn.mlf., Keykâvus mad., *İA*, s.644.

⁹ Aksarayî, s.76; N.Gregoras, I, s.137; O.Turan, Keykavus mad., *İA*, s.645; E.Merçil, a.g.m., s.718-719.

¹⁰ O.Turan, Keykavus mad., *İA*, s.645; Hammer, *Devlet-i Osmaniyeye Tarihi*, I, trc., M.Ata, İstanbul 1336, s.55-56), Berke Han'ın sultan İzzeddin'e Sulcad ve Sudak nahiyelerini malikâne olarak verdiğini ve kızını onunla evlendirdiğini yazarak, sultanın ilk karısını Karaferye'de imparatorun hükmü altında bıraktığını, burada hâlâ "Ana Kapısı" denilen bir yer olduğunu, sultanın bu ilk karısının şehir kapısına yakın bir kalede, sultan İzzeddin'in öldüğüne dair aldığı yalan bir haber üzerine kendini kaleden atıp öldürdüğünü yazmaktadır (667/1269); bkz., P.Witteck, a.g.m., s.660.

Gerçekten de oğullarından II. Mesud, babasının hayalini gerçekleştirerek Selçuklu tahtına çıkarken, aynı zamanda Selçuklu saltanatının son temsilcisi de olacaktır.

II. Mesud, babasıyla birlikte Kırım'a kaçmıştı. Sultan İzzeddin'in diğer oğlu İstanbul'da kalmış ve Hıristiyanlığı kabul ederek Melik Konstantin adını almıştı. Sultanın İstanbul'da kalan ve Hıristiyan olan bir de kızı bulunuyordu¹¹.

II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından ilk önce Melik Siyavuş (Alâeddin-Cimri) Selçuklu tahtı için mücadele etti. Sultan İzzeddin'in ölümünden sonra büyük oğlu ve veliahdı Gıyaseddin Mesud'a diğer kardeşleri ve emirler biat ederek, Selçuklu tahtını ele geçirmek üzere Anadolu'ya geçmeye karar verdiler. Öte yandan, İzzeddin'in oğullarından Rükneddin Geyümers Karadeniz'i aşarak Amasya taraflarına gelmiş, ancak yakalanarak Kastamonu kalesine hapsedilmiştir. Daha sonra bu şehzade Çobanoğulları'ndan Muzaffereddin Yavlak Arslan tarafından Sinop'a gelen II. Mesud'a teslim edilmiş, Gıyaseddin Mesud, Kastamonu beyi Yavlak Arslan'ın yardımıyla Selçuklu tahtını ele geçirmeyi başarmıştır (1284)¹².

Bizans tarihçisi Pachymeres¹³, eserinde Melek Masour (Melik Masur) adlı bir Selçuklu şehzadesinden bahseder. Melik Masur'un II. Mesud ya da kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan olduğu şeklinde görüşler mevcut olduğu gibi, bir başka görüşe göre II. İzzeddin Keykavus'un Mansur adında başka bir oğludur¹⁴.

¹¹ O.Turan, Keykavus mad., *İA*, s.645.

¹² İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, haz. A.S.Erzi, tıpkıbasım. Ankara 1956, s.739-740; *Sultan Veled Divanı*'na göre (*Divân-ı Sultan Veled*, nşr. F. Nafiz Uzluk, 1941, s. 49, 53, 224) II. Mesud'un Konya'ya gelişi 25 Rehiülahır 680/13 Ağustos 1281'dir. Ayr. bk. O. Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 586.O.Turan, *Resmî Vesikalar*, s.10; II.İzzeddin'in vefatı üzerine Altınorda hükümdarı Mengü Timur, sultanın oğlu Mesud'u üvey annesi Orbay Hatun ile Moğol âdeti gereği evlendirmek istemiş, Mesud bu teklifi kabul etmeyerek Anadolu'ya geçmiştir. Bu konuda bkz., Cennâbî, *el-'Aylemü'z-zâhir fi ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir (Anadolu Selçukluları ile ilgili kısmının tenkidli metin neşri)* (Y.lisans tezi), haz. Muharrem Kesik, İstanbul 1994, s.24, v.42^a; M.Kafalı, *Altınorda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s.61; M.Behçet, *Kastamonu*, İstanbul 1341, s.24.

¹³ G.Pachymeres, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, II, ed.I.Bekker (CSHB), 1835, s.327-329; Ayr.bk., O.Turan, *Türkiye Tarihi*, s.583.

¹⁴ O.Turan *Türkiye Tarihi*, s.613; Z.V.Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s.325; Y.Yücel, *Çobanoğulları Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s.47; P.Witteck, a.g.m., s.664; C.Cahen, "Questions d'Histoire de la Province de Kastamonu au XIIIe siècle", *SAD*, III, Ankara 1971, s.155; E.Zachariadou, "Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu", *Byzantine and Modern Greek Studies* 3., Oxford 1977, s.66.

Pachymeres'in Masur hakkında yazdıkları şöyle: "Melek Masour, tahtından olan babası II. İzzeddin Keykavus ile aynı kaderi paylaşarak onunla birlikte Enez'den Kırım'a gitmişti. Babasının ölümünden sonra Karadeniz'i aşarak Kastamonu (Thymaenam)'ya geldi. Moğol hakanı Argun Han'a hediyeler sunarak, onun teveccühünü kazanmayı başardı. Böylece Melek Masour, babasının geçmişte sahip olduğu yerlere hâkim oldu. Bölgenin Türk emirlerini kendi rızalarıyla ve zor kullanarak itaat altına aldı. Amourios (Muzaffereddin Yavlak Arslan) ise Moğollar ile görüşerek, onlardan askerî yardım temin etti ve Masour'a karşı mukavemete başladı. Bu durum karşısında Masour, karısı ve maiyeti ile birlikte kaçmaya mecbur kalarak, Bizans imparatorundan sığınma talebinde bulundu. Masour, ilk önce Ereğli (Karadeniz Ereğlisi)'ye oradan da İstanbul'a geldi. Fakat bu sırada Nif'te bulunan imparator, Masour'dan yanına gelmesini istedi. Bunun üzerine Masour, karısını¹⁵ İstanbul'da bırakarak, İmparator'un emrindeki bir memurun refâkatinde Nif'e doğru yola çıktı. Ancak yarı yolda Edremit'te iken imparatorun yanına gitmesinin hiçbir olumlu netice vermeyeceğini anladı. Bu sebeple ülkesine geri döndü ve hattâ eski gücünü fazlasıyla elde etti (1292)¹⁶. Bu gelişmeler karşısında Amourios, Masour'a karşı mukavemetin boşuna ve tehlikeli olacağını düşünerek, beraberinde yedi oğlu ve hediyeler ile birlikte

¹⁵ Masour'un İstanbul'da bıraktığı karısı bir süre sonra yanına gönderilmiş, fakat kızı İstanbul'da kalmıştır. II. Andronikos onu bir rehine olarak alıkoymuş, daha sonra melik İshak ile evlendirmeyi planlamıştır. Melik İshak, bir görüşe göre (P.Wittek, a.g.m., s.664) muhtemelen Karasili bir Türk emiridir. Bir diğer görüşe göre ise (G.Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empire (from MLVII to MCCCCLIII)*, Edinburg and London 1854, s.502) Selçuklu sultanları neslinden gelmekteydi. O, Bizans'ın yardımıyla Selçuklu tahtına oturmak ve bu amaç için sultan Mesud'un kızı ile evlenmek niyetindeydi. Bizans imparatoru II. Andronikos, II. İzzeddin'in oğlu melik Konstantin'i II. Mesud'un kızı ile birlikte Biga'ya gönderdi ve burada İshak ile evlendirdi. Ayrıca İshak'a Biga prefectliğini (valilik) verdi (1307). Melik İshak'ın Katalanlar, Turkopoller ve Bizans ile olan tehlikeli ilişkileri onun Katalanlar eliyle öldürülmesine sebep olmuştur (1312). Öte yandan melik İshak ile evlenen Selçuklu hanedan üyesinin II. Mesud'un kızı olduğunun açık bir şekilde belirtilmesi, II. Mesud'un İstanbul'a geldiğinin bir işareti de sayılabilir. Bu konuda bkz., Pachymeres, II, s.591, 609, 611-613; P.Wittek, a.g.m., s.664-665; V.Laurent, "Une famille turque au service de Byzance: Les Mélikés", *Byzantinische Zeitschrift*, 49/2 (1956) s.360-367.

¹⁶ II.Andronikos 1290-1295 tarihleri arasında Anadolu'da bulunuyordu. O, ilk önce Sakarya istihkamlarını teftiş etmek amacıyla Bitinya bölgesine gitmiş, daha sonra İznik ve Ulubat'ı ziyaret ederek Nif'e gelmiştir. Bu şehirde de iki yıl kalmıştır. bkz. A.A.Laiou, *Constantinople and the Latins*, s.79; E.Zachariadou, a.g.m., s.62. Bu bakımdan Masour'un Bizans imparatorunun yanına gitme teşebbüsü 1292 tarihinde gerçekleşmiş olmalıdır. Muralt (*Essai de Chronographie Byzantine (1057-1453)* s.458), Melik Masoud olarak kaydettiği bu şahsı 1290 yılı olayları içinde zikrederek bu tarihte Karadeniz Ereğlisi'nde bulunduğunu belirtiyor.

Masour'un huzuruna giderek itaatini arzetti. Fakat Masour, hediyeleri kabul etmesine rağmen, eski kinini hatırlayarak onu ve ailesini hemen orada öldürttü. Amouiros (M. Yavlak Arslan) Masour'un ayakları önüne düşerek yuvarlandı". Pachymeres'in eserini neşredenler tarafından düzenlenen kronolojiye göre M. Yavlak Arslan 1293 yılında öldürülmüştür¹⁷. Aksarayî¹⁸ ise onun ölümünü 691/1291-92 yılı olayları içinde kaydetmektedir. Pachymeres, Amourios'un ölümünden sonraki olayları da şöyle hikâye eder: "Melek Masour tarafından ailesi kılıçtan geçirilen Ali Bey, intikam almaya karar verdi. Bunun için birçok Türklerle birleşerek bir asi gibi Masour'un topraklarını tahrip etmeye başladı. Masour, Ali'ye karşı harekete geçti. Fakat ikisi arasında yapılan teke tek mücadelede Ali Bey, atından düşen Melek Masour'u kılıcıyla öldürdü. Bu olay Amourionlu Ali'nin şöhret ve itibarını arttırdı. Ali bundan sonra ismine ek olarak babasının adıyla anılmaya başladı". Yine eserin kronoloji cetvelinden bu olayın 1295 yılına tarihlendiğini görüyoruz¹⁹. Görüldüğü gibi Pachymeres, açık bir şekilde Melek Masour'un Ali Bey tarafından öldürüldüğünü yazmaktadır. Ancak O. Turan²⁰, bu cümleyi melik Mesud, muharebede sultan İzzeddin'in oğlunu öldürünce, Umur (Amur)'un cesareti arttı" şeklinde aktarmaktadır. Bu hüküm bir yanlış anlamadan kaynaklanmış olmalıdır. O. Turan, burada adı geçen Melek Masour'u melik Mesud olarak kabul ediyor ve onun II. İzzeddin'in oğlunu öldürünce Umur'un cesareti arttı diyor. Burada, neden Umur'un cesareti artsın? sorusu akla gelmektedir. Üstelik O. Turan, Melek Masour'u melik Mesud olarak kabul ettiğinden, Pachymeres'in kayıtlarını da peşinen kabul etmiş sayılmalıdır. Yani Umur'un oğlu Ali tarafından öldürülen şahıs melik Mesud'dur. Zira Pachymeres'e göre, II. İzzeddin'in oğlu melik Mesud, Ali tarafından öldürülünce Ali'nin bu sebeple itibar ve cesareti artmıştır. Öte yandan, O. Turan'ın bu konuda yani Melik Masour'un kimliği hususunda değişik değerlendirmeler yaptığına görüyoruz. O, aynı şahsı (yani Masour) Mesud'un kardeşi Feramurz olarak kabul eder ve onun atından düşerek öldüğünü, bu durumda melik Feramurz'un İstanbul'da kalan oğlu Alaeddin Keykubad'ın Anadolu'ya gelerek sultan Mesud'un yerine geçtiğini yazar. Bu yorum karşısında şu soru akla gelmektedir. Ölen kişi Mesud değil, Feramurz ise neden

¹⁷ Pachymeres, II, s.842.

¹⁸ Aksarayî, s.170-171.

¹⁹ Pachymeres, II, s.330, 844.

²⁰ O.Turan, *Türkiye Tarihi*, s.613.

sultanlığa Feramurz'un oğlu davet edilsin? Zira o sırada Selçuklu tahtında Mesud bulunmaktadır.

O. Turan'a göre²¹, II. Gıyaseddin Mesud'un birinci saltanatı 1284-1296 yılları arasındadır. 1296-1298 yılları arasında Selçuklu tahtı boş kalmıştır. 1298-1302 yıllarında Feramurz'un oğlu III. Alaeddin Keykubad, Selçuklu tahtında yer alır ve 1302-1310 yıllarında II. Mesud ikinci defa Selçuklu sultanlığı yapar. Dolayısıyla müellif, II. Mesud'un Selçuklu saltanatına iki defa geçtiğini, özellikle yerli kaynaklara dayanarak ileri sürerken, onun bu konuda yine de devam eden şüphelerinin zaman içinde kendisini aynı konuda değişik yorumlar yapmaya itmiş görünmektedir. Nitekim O. Turan, Melik Masur hakkındaki fikrini üçüncü kez değiştirmiştir. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*²² adlı çalışmasında II. İzzeddin Keykavus'un Mesud, Geyûmers, Ferâmurz, Siyavüş ve Kılıç Arslan olmak üzere beş oğlunun yanı sıra bir de İstanbul'da kalarak Hıristiyan olan melik Konstantin adında bir oğlunun olduğunu belirttikten sonra, yukarıda bahsedilen iddiasının aksine (yani Pachymeres'de adı geçen Masour'un melik Feramurz olduğu görüşü), bu kişinin Kılıç Arslan olduğunu yazar. O. Turan'a göre "Siyavüş, henüz biraderi Mesud tahta çıkmadan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı cenupta Karamanlı Türkmenlerle harekete geçtiği gibi, Kılıç Arslan da şimalde Kastamonu havalisindeki Türkmenlerle sultan Mesud'a karşı şiddetli bir mücadeleye girişti (691/1291-92) ve neticede Kılıç Arslan ile birlikte Türkmenler müthiş bir mağlubiyete uğradılar. Bu hususta tafsilat veren Aksarayî, bu şehzadenin akıbetinden bahsetmez". Müellif, "Pachymeres, adını vermeden (aksine isim verilmektedir: Masour) melik unvanıyla bir şehzadenin Kastamonu havalisindeki Türkmenlerin başı bulunan Umur tarafından mağlup edilerek İstanbul'a gidip birçok maceralar geçirdiğini yazarken, "İzzeddin Keykavus'un yine melik unvanıyla zikrettiği bir şehzadesinin de sultan Mesud tarafından öldürüldüğünü söyler ki, bunun Kılıç Arslan olması iktiza eder" kanaatindedir. Halbuki Pachymeres'in eserinde melik unvanlı bir şehzadenin sultan Mesud tarafından öldürüldüğü kaydı yoktur. O. Turan, bu şehzadenin melik Feramurz iddiasından herhalde Münecimbaşı'nın eserinde yer alan bilgilere dayanarak vazgeçmiş olmalıdır. Zira müellif, Münecimbaşı²³'nin "Feramurz'un Bizans imparatorunun hap-

²¹ O.Turan *Türkiye Tarihi*, s.690.

²² O.Turan *Resmî Vesikalar*, s.10-12.

²³ bkz. H.F.Turgal, *Münecimbaşı'ya göre Anadolu Selçukluları*, 1940, s.48; Ali Öngül, *Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Câmiü'd-Düveli'nin Tenkitli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)*, İstanbul 1986 (Basılmamış doktora tezi), s.151; E.Merçil, a.g.m., s.720.

sinde öldüğünü, oğlu Keykubad'ın 695/1295-96'da imparator tarafından İlhanlı hükümdarına gönderildiğini ve bu suretle amcası Mesud'un yerine Selçuklu tahtuna geçirildiğini" yazdığını belirterek, "bununla beraber bu malumatın kaynağı ve mezkûr melik olduğu henüz meçhul kalmaktadır" demektedir.

Gerçekten de, Pachymeres'de adı geçen Melek Masour'un kimliğini doğru ve kesin olarak tespit etmek, bu konudaki kaynak yetersizliğinden meydana gelen zorluğa rağmen, Selçuklu saltanat şeceresini²⁴ tam ve doğru

²⁴ Belli başlı bazı araştırmalara göre Selçuklu saltanatının son yılları şöyle sıralanmaktadır:

E.de Zambaur, *Manuel de Genealogie et de Chronologie pour l'histoire del'İslam*, Hanovre 1927, s.143.

- 681... II.Gıyaseddin Mesud (I. defa)
- 683... III. Alaeddin Keykubad (I. defa)
- 683... II. Mesud (II. defa)
- 692... III. Keykubad (II. defa)
- 693... II. Mesud (III. defa)
- 700... III. Keykubad (III. defa)
- 702... II. Mesud (IV. defa), 704'de vefat etti.
- 704... III. Keykubad (IV. defa)
- 707... III. Gıyaseddin Mesud (III. Keykubad'ın oğlu)

Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s.217.

- 682/1283... II. Gıyaseddin Mesud
- 7698/1298-701/1301...III.Alaeddin Keykubad
- 703/1303-708/1308...II.Gıyaseddin Mesud (II. defa)

C.E.Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi (kronoloji ve soykütüğü elkitabı)*, çev.E.Merçil-M.İpşirli, İstanbul 1980, s.164.

- 681/1282... Gıyaseddin II.Mesud (ilk hükümdarlığı)
- 683/1284 III.Alaeddin Keykubad (ilk hükümdarlığı)
- 683/1284... II.Mesud (ikinci hükümdarlığı)
- 692/1293... III.Keykubad (ikinci hükümdarlığı)
- 693/1294... II.Mesud (üçüncü hükümdarlığı)
- 700/1301... III.Keykubad (üçüncü hükümdarlığı)
- 702/1303... II.Mesud (dördüncü hükümdarlığı)
- 704/1305... III.Keykubad (dördüncü hükümdarlığı)
- 707/1307... Gıyaseddin III.Mesud

O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s.690.

- 1284-1296... II.Gıyaseddin Mesud (I.defa)
- 1296-1298... Selçuklu tahtının boş kalması
- 1298-1302... III.Alaeddin Keykubad
- 1302-1310... II.Gıyaseddin Mesud (II.defa)
- 1310-1318... V.Kılıç Arslan

olarak düzenleme hususunda oldukça önem taşımaktadır. P. Wittek, C. Cahen gibi batılı araştırmacılar²⁵, bu şahsın Mesud olduğu görüşündedirler. İslâm kaynaklarında bunu teyid edecek bir bilgi ise bulunmamakta, günümüzde yukarıda belirtildiği gibi, konu şimdilik şüpheli bir görüşle açıklanmaktadır.

Dönemin olaylarını yakından takip eden bir başka Bizanslı tarihçi de N. Gregoras'dır. O, *Roma Tarih*²⁶ adlı eserinde isim vermeden Melekus adında birinden bahseder ve şöyle devam eder. "Melekus imparatorun yanına gitmekten vazgeçerek, Türklerin yanına döndü. Onlardan babasından kalan sultanlığın kendisine verilmesini talep etti. Bundan sonra çok yaşamadı öldü. Bazı katiller tarafından düzenlenen suikast neticesinde öldürüldü. Bundan sonra Türklerin talihi ters döndü, ülke parçalandı. Hattâ, birçok sıradan ve soylu kişiler bile etrafına adam toplayarak haydutluk yapmaya başladılar. Silahları sadece ok ve yaydı. Bunlar dar geçitleri tutarak Roma şehirlerini sık sık taciz ettiler". N. Gregoras'ın eserinin Bonnae neşrinin II. cildinde verilen notlarda²⁷, Gregoras'ın yukarıda anlatılan kayıtlarına şu açıklama getirilmektedir. "Pacymeres, Amourio (Yavlak Arslan)'yu Konya sultanının oğlu Meleco'nun öldürdüğünü anlatır. Halis (Ali) Türkleri etrafına topladı ve Melec'i savaşta öldürdü. Bundan sonra Ali'nin -ki o zaman Amurii ismini kendi adına ilâve etmişti- gücü artmıştı ve Roma bölgelerini akınlarla taciz etmeye başladı. Aynı eserde verilen bir başka notta, şu açıklamaya yer verilir: "Konya Sultanı Meleco tarafından öldürülen Amur'un oğullarından sadece Ali (Halis) yaşamıştır. Buna da Amurius adı verilmiştir. Bu Amur tarafından Melecus öldürülmüştür"²⁸.

Pachymeres ve Gregoras'ın eserlerinde adı geçen Melek Masour ya da Melecus'un II. Mesud olabileceği görüşünden yola çıkarsak, onun Selçuklu tahtına sadece bir defa çıktığını ve 1295/1296 yılında öldüğünü kabul etmemiz gerekir. Olayları Aksarayî'ye dayanarak değerlendiren O. Turan²⁹,

²⁵ C.Cahen, a.g.m., s.153, 155-156; Ayn.mlf., *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, trk.Y.Moran, İstanbul 1984, s.287; P.Wittek, a.g.m., s.664.

²⁶ N.Gregoras, II, s.137-138.

²⁷ N.Gregoras, II, s.1178 not 137/13.

²⁸ N.Gregoras, II, s.1200 not 215/1.

²⁹ Aksarayî, s.170-171; O.Turan, *Türkiye Tarihi*, s.611-612; Y.Yücel, a.g.e., s.46; M.Behçet (*Kastamonu*, s.25), isyan eden Rükneddin Kılıç Arslan'ın atabeyi olan Şahoğlu İbrahim Bey'in Kastamonu'da Muzafferredin mahallesinde Yavlak Arslan'ı basarak öldürdüğüne dair bir rivâyeti nakletmektedir.

konu ile ilgili şu bilgileri aktarır. "1291 yılında Argun Han'ın ölümüyle meydana gelen Moğol taht kavgaları Anadolu'da da karışıklık yaratmıştı. Nitekim, II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından Rükneddin Kılıç Arslan, kardeşi II. Mesud'a karşı ayaklandı". II. Mesud belki de bu isyan karşısında Bizans'a gitmeyi planlamış olmalıdır. Fakat onun bu teşebbüsünden Pachymeres'den başka bir kaynakta bahsedilmemektedir. "Geyhatu (1291-1295) İlhanlı hükümdarı olduktan sonra Anadolu'daki karışıklığa son vermek amacıyla Konya'ya geldiğinde (691/1291-92) II. Mesud, Kastamonu ucuna giderek kardeşine karşı mücadeleye girişti. Geyhatu, Karaman, Eşref ve Mentеше Beylikleri üzerine seferler düzenledikten sonra Rükneddin Kılıç Arslan üzerine de bir ordu sevketti. Bu ordunun başında II. Mesud bulunuyordu. II. Mesud'un başında bulunduğu Selçuk-Moğol ordusu, Kılıç Arslan-Yavlak Arslan kuvvetleri karşısında önce yenilerek geri çekilmiş ve beraberindekileri kurtararak Osmançık'a çekilmişlerdir. M. Yavlak Arslan bu çarpışma sırasında ölmüştür. Selçuk-Moğol ordusu Kastamonu Beyi'nin ölmesine rağmen bu şehri işgal etmemişlerdir". O. Turan'a göre bu durumdan galip ile mağlup arasında fazla bir fark olmadığı anlaşılmalıdır.

Pachymeres'in Masour'un Bizans'a gidiş-gelişi ile akıbeti hakkında verdiği bilgiler dışında Masour ile II. Mesud arasında Bizans ve Doğu kaynaklarında birbirine paralellik gösteren olaylar mevcuttur. Bunların birincisi, Mesud'un babasıyla birlikte Enez'den Kırım'a gitmesi ve oradan Kastamonu'ya geçişi ile Selçuklu tahtuna oturması, ikincisi ise, Çobanoğlu M. Yavlak Arslan'ın Mesud ile yaptığı mücadele neticesinde öldürülmesidir. M. Yavlak Arslan'ın ölümü, Pachymeres'in kaydettiğine göre mücadeleden vazgeçerek itaat etmek için Mesud'un huzuruna geldiği sırada, Aksaray'ye göre ise Mesud'un başında bulunduğu Selçuk-Moğol ordusunun ani baskınıyla meydana gelen çarpışmalar sırasında gerçekleşmiştir. Her ne şekilde olursa olsun M. Yavlak Arslan'ın ölümü II. Mesud ile alâkalıdır. Bu bakımdan Pachymeres'de adı geçen Masour'un II. Mesud olması oldukça muhtemel görünmektedir. Ayrıca II. Mesud, II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'da bulunduğu sırada yanında bulunan oğludur. Öteki oğulları Feramurz, Siyavüş ve Kılıç Arslan Kırım'da geçirdiği hayatında ikinci evliliğinden olmuştur. II. Mesud, herhalde Bizans'ı tanıması sebebiyle zor anında, kardeşlerinin de bulunduğu İstanbul'a gitmek istemiştir. Öte yandan, daha önce belirttiğimiz gibi O. Turan, Melik Masour'un Feramurz olduğu görüşünden vazgeçip, onun Kılıç Arslan olduğu kanısını vurgulamıştı. Fakat bu durumda, Yavlak Arslan'ın oğlu Ali'nin neden babasının intikamını almak uğruna aynı amaç

için savaşmış olan Kılıç Arslan'ı öldürdüğü ve neden müttefikini öldürünce itibar ve cesaretinin arttığı sorusu akla gelmektedir. Yavlak Arslan'ın ölümüne sebep olan kişi Mesud ise, ona karşı mücadele edip, öldürmesi daha mantıklı değil midir? Nitekim Bizanslı tarihçiler Pachymeres ve Gregoras'a göre de böyle olmuştur.

Aksarayî³⁰'ye göre II. Mesud, Moğol emiri Baltu'nun isyanında (696/1297) zorunlu olarak taraf olunca, tahttan indirilerek Gazan Han'ın yanına gönderilmiş, Hemedan'a sürülerek, perişan bir hayat sürmüştür. Yerine yeğeni (amcası Feramurz'un oğlu) Alaeddin Keykubad getirildi. Ancak hemen sonra 698/1298-99 yılında Sülemiş'in isyanı başgösterdi. Bu isyan sırasında İlhan'a sadık kalan Alaeddin Keykubad, onun huzuruna gitmiş ve Hülagu'nun kızı ile evlendirilmiştir. III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han'ın ikinci Şam seferinden sonra (700/1300) Anadolu'ya döndü. Daha sonra hakkındaki şikâyetler üzerine hükümdarlıktan azledilerek İsfahan'a gönderilen Alaeddin Keykubad, çok geçmeden orada adamlarından biri tarafından öldürüldü. 701 yılı sonu 702 yılı başında (1302) Selçuklu tahtı Hemedan'da bulunan II. Mesud'a verildi. Mesud, yine eskisi gibi varlığı ile yokluğu bir şekilde silik bir hayat geçirdi. 703/1304 yılında sultan Mesud, Anadolu İlhanlı emiri Abuşka ile birlikte Cahıoğlu'nu kuşattıkları sırada Gazan Han'ın ölüm haberi geldi ve kuşatma kaldırıldı. Gazan Han'ın vefat tarihli 703 yılı Şevvali/Mays 1303'dür. Aksarayî, II. Mesud'un vefat tarihini vermez, fakat Olcaytu Han'ın cülûsu sırasında hasta olan II. Mesud'un, bir yıl kadar bu hastalıkla mücadele ettikten sonra vefat ettiğini kaydeder.

O. Turan³¹, Selçuklu hanedanının inkirazı üzerinde bir araştırma yapılmadığı için bugüne kadar sultan Mesud'un ölümüne dair Niğdeli Kadı Ahmed³²'in verdiği 708/1308-1309 yılının münakaşasız kabul edildiğini ve Selçuklu hanedanının sonu da bu tarih sayıldığını ifade etmektedir. Ona göre bu çağdaş müellif, II. Mesud'un ölüm tarihini vermekle birlikte tabutunun Simre'ye götürülüp kızkardeşinin yanına defnolunduğunu sandığını tereddütle ifade etmektedir.

³⁰ Aksarayî, s.196-208, 278-291, 294; F.Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, Ankara 1970, s.66-67, 70-71; B.Spuler (a.g.e., s.95 ve not 33)'e göre II.Mesud takriben 1304/1305 tarihindeki ölümüne kadar hâkimiyeti çok defa arızaya uğramıştır. bkz., İ.Hakki, *Kitabeler*, İstanbul 1927, s.10 ve not 12; O.Turan, *Türkiye Tarihi*, s.618, 622, 634.

³¹ O.Turan, *Türkiye Tarihi*, s.644; F.Sümer (a.g.m., s.75 ve not 65)'e göre sultan II.Mesud'u son Selçuklu hükümdarı olarak kabul etmek yerindedir.

³² (Niğdeli) Kadı Ahmed, *el-Veled üş-şefik*, Fatih ktp., No.4519, v.151b.

Öyle anlaşılıyor ki, sadece Aksarayî'nin verdiği bilgilere dayanarak II. Mesud'un saltanat yılları ve akıbeti hakkında ve sadece Kadı Ahmed'in verdiği 1308 tarihine dayanarak, hayli karışık bir manzara arzeden bu dönem içinde Selçuklu saltanatının sonunu kesin olarak tayin etmek oldukça iddialı ve belki de yanlış sonuçların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Zira bu konuda ortaya şüpheli bir sonuç çıkmaktadır. Yani yerli kaynaklara itibar edersek II. Mesud'u iki defa Selçuklu tahtında görüyoruz ve 1308 yılına kadar takip edebiliyoruz. Bizans kaynaklarına bakarsak, II. Mesud'un hayatı 1295/1296 yılında sona ermiştir.

Diğer kaynaklarda ise II. Mesud hakkında kesin verilere ulaşmak pek mümkün görünmüyor. Ancak bazı kaynaklarda II. Mesud ve III. Alaeddin Keykubad hakkında verilen tarihleri gözden geçirirsek, yine de 1308 tarihi ile çelişen bazı bilgilerin mevcut olduğunu görmekteyiz.

II. Mesud'un vefat tarihini 708/1308-1309 yılı olarak veren tek kaynak olan *el-veled-üş-şefik* adlı eserinde Niğdeli Kadı Ahmed³³'in kaydettiğine göre, III. Alaeddin Keykubad 698/1298-99³⁴ yılında ilk defa Mesud'un yokluğunda ve hattâ kendi babasının vefatı dolayısıyla çektiği acı henüz taze iken tahta geçmiştir. 700/1300-1301 yılı sonu 701/1301-1302 yılı başında yine Mesud'un yokluğunda ikinci defa saltanata geçen Alaeddin Keykubad, kendi emirlerinin entrikaları sonucu 701/1301-1302 yılında tekrar tahttan indirilerek İsfahan'a gönderildi. Onun tahtta kalış süresi "şarap üzerinde köpüğün durması kadar" olarak değerlendirilmiştir. Kadı Ahmed'e göre sultan Mesud Selçuklu saltanatının sonuncu sultanıdır.

Öte yandan Ahmed bin Mahmud'un *Selçuknâme*³⁵'sine göre II. Mesud, 697/1297-1298 tarihinde ölmüştür. Yerine kardeşinin oğlu Keykubad b. Feramurz, Gazan Han fermanı ile Selçuklu tahtına geçmiştir.

*Anonim Selçuknâme*³⁶'de ise II. Mesud'un akibetinden söz edilmeden 694/1295 tarihinde âlemin birbirine karıştığı, herkesin kendi başına emir

³³ Kadı Ahmed, v.150b, 151a-b.

³⁴ R.Nafiz-İ.Hakkı (*Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s.53), Alaeddin Keykubad'ın 697/1297-98 tarihli Erzincan'da Gazan Mahmud Han adına kesilmiş bir sikkesinin dikkate alınarak, onun cülüsünü 697 olarak kabul ettiklerini belirtirler. Ayr.bkz., H.Edhem, *a.g.e.*, s.212.

³⁵ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, I, Haz.E.Merçil, İstanbul 1977, s.156.

³⁶ *Tarih-i Âli Selçuk der Anadolu, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, yay. ve trk.çev., F.N.Uzluç, Ankara 1952, s.66-67. Hamdullah Kazvini (*Tarih-i Güzide*, nşr. Abd el-Hüseyn Nevâi, Tahran 1336-1339, s.480) de II. Mesud'un 697/1297-1298'de Anadolu'da bulunmadığını ve kardeşinin (Alaeddin Keykubad) saltanata geçtiğini zikreder.

olduğu, düzen kalmadığı ifade edilerek, Alaeddin bin Feramurz'un 698/1298 tarihinde Konya tahtuna oturduğu kaydedilmektedir.

Cennâbî³⁷ de konu ile ilgili olarak şu bilgileri verir: II. Mesud zamanında Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyeti sarsılmıştı. Bu durumdan faydalanan her emîr bir bölgeyi istilâ etti. Sultan Gıyaseddin Mesud ise fakir bir duruma düştü. Hattâ alacaklıların ondan sürekli olarak paralarını istemelerinden dolayı zehir içerek öldüğü söylenir. Cennâbî, II. Mesud ölünce yerine Feramurz'un oğlu Alaeddin Keykubad'ın Selçuklu tahtına geçtiğini yazarken II. Mesud'un vefat tarihini vermez. Alaeddin Keykubad'ın ise 700/1300-1301 yılı civarında öldüğünü beyan eder. Cennâbî'nin, Alaeddin Keykubad'ın II. Mesud'un ölümü üzerine tahta geçtiği kaydından II. Mesud'un sadece bir defa Selçuklu tahtında bulunduğu anlaşılıyor. Ayrıca, Cennâbî, Selçukluların son hükümdarının Alaeddin'in oğlu Gıyaseddin (Gıyaseddin III. Mesud ?) olduğunun söylendiğini kaydederek, zorba ve zalim biri olan Gıyaseddin'in kendisine karşı ayaklanan emîrlere tarafından öldürüldüğünü yazar. Hükümdarlığı kısa sürdüğü için hiç tanınmayan bir hükümdardır.

Mehmed Neşri³⁸ ise eserinde sultan Mesud'un 1300/1301'den sonra öldüğünü ve bazıların dediğine göre Mehmed Hudabende Olcaytu Han zamanında kendi nefsinde depelediğini, ondan sonra devletin yıkıldığını, bunlar için hutbe ve sikke kalmadığını kaydederek, 700/1300-1301'de Gıyaseddin Mesud, Malatya ve Sivas ve Harput sultanı iken kardeşinin oğlu Keykubad bin Feramurz bin Keykavus'un bilâd-ı Konya ve sevâhil ve Engûriyye sultanı olduğunu yazmaktadır. Ona göre, Osman Gazi, bunların zamanında sultan Alaeddin Keykubad bin Feramurz'dan kılıç kuşanmıştır. Ayrıca Neşri, Osman Gazi'nin Âl-i Selçuk'tan idrâk ettiği kişinin Mesud bin Keykubad bin Feramurz ibn-i Keykavus olduğunu ve buna dahi sultan Alaeddin denildiğini, bunun da sultan Alaeddin-i sâni olduğunu kaydetmektedir. Eğer Neşri'ye itibar edecek olursak, burada ortaya bir III. Mesud çıkmaktadır ki, bu Alaeddin Keykubad'ın oğludur. Öte yandan İ. Artuk³⁹, 700/1300-1301 tarihli Bulgurlu (Uluborlu)'da basılmış bir sikkenin III. Gıyaseddin Mesud'a ait olduğunu yazmaktadır.

³⁷ Cennâbî, v.42a, s.24-25.

³⁸ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşri Tarihi*, I, yay.F.R.Unat-M.A.Köymen, Ankara 1987, s.49-53.

³⁹ İ.Artuk-C.Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmi Sikkeler Kataloğu*, İstanbul 1971, s.384.

Sonuç olarak, kaynakların yetersizliğine rağmen, Türkiye Selçuklu saltanatının sonunu tayin etmesi bakımından önem kazanan II. Mesud'un vefat tarihi olarak yaygın bir biçimde kabul edilmiş olan 1308 tarihine şüpheyle yaklaşmanın gerekliliği ve II. Mesud'un Selçuklu tahtına belki de sadece bir defa geçtiğinin, daha kuvvetli bir olasılık olması sebebiyle Selçuklu saltanat şeceresinin yeniden gözden geçirilmesinin yerinde olacağı ifade edilebilir. Buna göre, Selçuklu saltanat kronolojisi ve şeceresinin şu şekilde düzenlenebileceği kanaatindeyim:

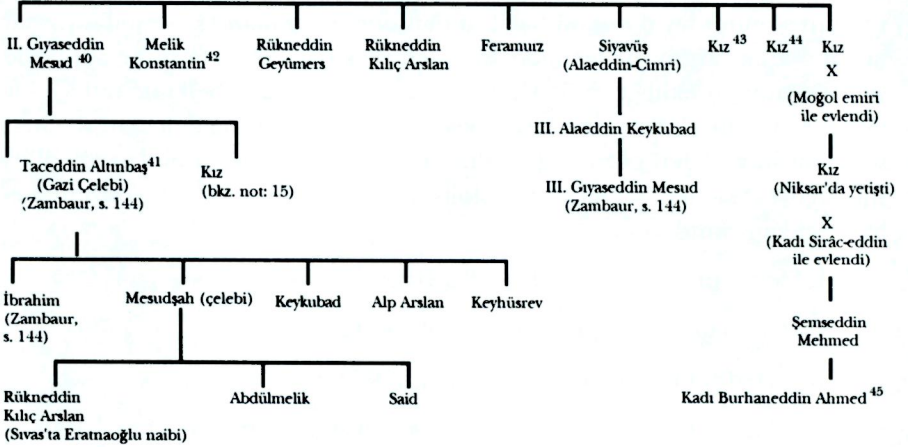
II. Mesud'un saltanatu... 1284-1295/1296

Selçuklu tahtının boş kalması... 1295/96-1297/98

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatu... 1297/98-1301/1302

III. Mesud (III. Alaeddin Keykubad'ın oğlu)'un saltanatu?...1303?-1308?

II. İzzeddin Keykavus

⁴⁰ Eserinde verdiği bilgiler hakkında çoğu kez kaynak göstermediği için değerlendirmeleri ihtiyatla karşılanan H.Hüsameddin (*Amasya Tarihi*, III, s.23)'e göre, II.Mesud'un hanımı ve Taceddin Altunbaş'ın annesi Tokat'ta Ahmed Paşa Camii ve Sümbül Baba tekkesi kapıları üzerinde bulunan kitabelerden anlaşıldığı üzere Muineddin Süleyman Pervane'nin kızı idi ve adı İldihond hatundu. İ.H.Uzunçarşılı (*Kitabeler*, s.11) ise Sümbül Baba zaviyesinde bulunan kitabede II.Mesud'un hanımının isminin yazılı olmadığını, sadece Muineddin Pervane'nin kızı olduğunun belirtildiğini, Ahmed Paşa mescidinde ise bu hanım hakkında "fi eyyâm-ı meleketü'l-muazzama" tabirinin kullanıldığını belirtmektedir.

⁴¹ Taceddin Altunbaş ve oğulları hakkında bkz., H.Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II, s.469, III, s.12 ve not 9, 23vd., 83; Ayn.mlf., "Sultan Altunbaş", TOEM, XV/11 (88), s.305 vd.

⁴² Zambaur (s.144), melik Konstantin'in ölümünü 682/1283-1284 olarak gösterir. Ancak melik Konstantin, kardeşi II.Mesud'un kızını melik İshak ile evlendirmek üzere Biga'ya götürmüştür (1307). Daha sonra Bizans ordusunda kurulan Türkopol birliğinin başında Trakya'ya geçen Konstantin'in görevi, Katalan-Türk ittifakını bozmaktır. Fakat çok geçmeden o da bu ittifak içinde yer alarak Bizans'a yüz çevirdi. 1309 yılında Katalanlardan ayrılarak beraberinde 1000 atlı ve 500 piyade ile birlikte Sırp kralı Stephan Milutin (1282-1321)'nin hizmetine girdi. Ancak Sırp kralı belki bir tedbir olarak onun bütün atlarına ve silahlarına el koymuştur. Pachymeres, II, s.612; N.Gregoras, I, s.248, 254; *The Catalan Chronicle of Francisco de Moncado*, trans. F.Hernandez, Texas 1975, s.221-222; E.Merçil, a.g.m., s.719 not 37. Melik Konstantin hakkında bundan sonra bilgi edinemiyoruz. Fakat Pachymeres (II, s.633), melik İshak'ın Katalanlar tarafından ismini vermediği bir kardeşiyle birlikte katledildiğini yazarken, Hammer (I, s.148) aynı esere dayanarak bu ismi Konstantin olarak zikretmektedir. Melik Konstantin neslinden gelenlerin en son temsilcisi olan "Mathieu Asanés Paléologue Raoul Mélikés" 1497'de ölmüştür. Bu konuda bkz. P.Wittek, "La descendance chrétienne de la dynastie Seldjouk en Macédoine", *Echos d'Orient*, 37/176 (1934), s.409-412; Ayn.mlf., "Yazıoğlu", s.662-667; V.Laurent, a.g.m., s.363-367.

⁴³ O.Turan (Keykavus mad., *İA*, s.645), bu kızın İstanbul'da kalarak Hıristiyan olduğunu kaynak göstermeden belirtmektedir.

⁴⁴ Zambaur (s.144), bu kızın Karamanoğlu Mehmed Bey ile evlendiğini kaydeder.

⁴⁵ Aziz b, Erdeşir-i Esterâbâdî'nin *Bezme u Rezm* (Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s.54) adlı eserine göre Kadı Burhaneddin Ahmed'in nesli babasının annesi tarafından II. İzzeddin Keykavus'a, dolayısıyla Selçuklu hanedanına bağlanmaktadır. Ayr.bkz., İ.H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s.49 not 1, 2; Ayn.mlf., "Sivas ve Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed" *Belleten*, XXXII/126, Ankara 1968, s.192-194; Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Muttaharten ve Erzincan Emîrligi*, II, Ankara 1991, s.38-39 ve not 27, 28.